

“Yer”den “Yok-Yer”e Dönüşüm: Küpçüler Mahallesi Örneği

Kübra Sultan Yüzüncüyıl

Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi

<https://orcid.org/0000-0002-0123-7849>

kubrayuzuncuyil@sakarya.edu.tr

Öz

Bu çalışma Sakarya ili Küpçüler Mahallesi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin orada yaşayan Roman topluluğu açısından nasıl deneyimlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, Küpçüler Mahallesi’ndeki Ahmet Yesevi Caddesi’ni yerleşke olarak gören Roman topluluğunun kentsel dönüşüm hamleleriyle yaşadığı yabancılaşmayı, bu yabancılaşmanın hangi mekanizmalarla gerçekleştiğini anlamak istemiştir. Kentsel dönüşüm sürecini Marc Augé’nin kavramsallaştırması olan “yer – yok-yer” ikilemi üzerinden ele alan çalışma, bu dönüşümün gündelik hayatta Romanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini açıklamaya çalışmıştır. Bunu yapmak adına etnografiye başvurulmuştur. Meseleye dair içerden bir bakışı sağlamak adına yarı yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı gözlem tercih edilmiştir. Bunun dışında, söz konusu anlatılarda izi sürülen caddenin geçmişini fotoğraflarla aktarmak adına Küpçüler’in bağlı olduğu Erenler Belediyesi’nde arşiv taraması yapılmıştır. Araştırmacı deneyimini aktarmak adına saha notlarına da yer verilmiştir. Romanların yaşam alanı olan Caddenin kentsel dönüşüm kararından önce sakinleri tarafından güçlü bir şekilde benimsendiği, Caddenin duyulan bu aidiyet duygusunun Augé’nin “yer” tanımıyla açıklanabileceği anlaşılmıştır. Öte yandan ilgili karardan sonra bu aidiyetin çözüldüğü, yaşam alanının bir tür bekleme salonuna çevrildiği ve böyle olduğu ölçüde geçici, sınır dışı, *yok-yer* olarak görülen bir uzam parçasına dönüştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yer, yok-yer, kentsel dönüşüm, gündelik hayat, etnografi

•••••

Makale geliş tarihi: 30.3.2021 ■ Makale kabul tarihi: 10.9.2021

<http://ilefdergisi.ankara.edu.tr>

ilef dergisi ■ © 2022 ■ 9(2) ■ *güz/autumn*: 434-459

Araştırma Makalesi ■ DOI: 10.24955/ilef.1208179

Transformation from “Place” to “Non-Place”: The Case of Küpçüler

Kübra Sultan Yüzüncüyıl

Sakarya University Faculty of Communications

<https://orcid.org/0000-0002-0123-7849>

kubrayuzuncuyil@sakarya.edu.tr

Abstract

This ethnographic study explores how a local Roma community in Küpçüler, Sakarya, experienced the urban transformation of their neighbourhood. Focusing on residents of Ahmet Yesevi Street, it uses photographs obtained through archival research at the local municipality of Erenler to understand the street's history, and field notes based on semi-structured interviews and participant observation to understand residents' experience of urban renewal, specifically the alienation they experienced in their daily lives and the mechanisms behind it. Employing Marc Augé's concepts of “place” and “non-place,” the study finds that residents were strongly attached to the street before its urban transformation, a sense of belonging that can be explained by Augé's concept of “place.” This sense of belonging disappeared after the renewal, a disappearance this study explains by the street's transformation into a kind of waiting room, a temporary space, an off-limits area, a “non-place.”

Keywords: Place, non-place, urban transformation, daily life, ethnography

• • • • •

Received: 30.3.2021 ■ Accepted: 10.9.2021

<http://ilefdergisi.ankara.edu.tr>

ilef dergisi ■ © 2022 ■ 9(2) ■ sonbahar/autumn: 434-459

Research Article ■ DOI: 10.24955/ilef.1208179

*Yaşantımız sanki ateşten gömlek
İçimizden gelir bin defa ölmek
Hakkımız değil mi bizim de gülmek
Bizi bu fark yaraları öldürür*

Müslüm Gürses

“Çöplerin başladığını görünce anladık ki Küpçüler sınırındayız.” Bu cümleyi, üniversitede asiste ettiğim Kentsel Tasarım dersindeki bir sunumda duymuştum.¹ Kulak kabarttığım da Sakarya ili Erenler Belediyesi'ne bağlı Küpçüler Mahallesi'ndeki² Ahmet Yesevi Caddesi'nin³, sağlıklı sollu çatılan barakalar ve gecekonducular aracılığıyla Roman topluluğunun yaşam alanına dönüştüğünü ve bu alanın çevre kirliliğiyle öne çıktığını öğrendim. Söz konusu caddenin tedirgin ediciliğini, karanlığını, gece olduğunda nasıl tehlikeli bir yere dönüştüğünü, çevresindeki pislikleri, o pisliklerden bulaşabilecek hastalıkları dinledim. Suçlulaştırılan bölgelerde daha önce çalıştığım için anladım ki bu bir saha çağrısıydı. Ders bitti, soluğu Cadde'de aldım.

2013 yılında kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Mahalle'yi, toplumsal süreçleri biçimlendiren ve aynı şekilde onlar tarafından biçimlendirilen bir yer olarak okumak istedim. Cadde özelinde yoğunlaşarak, söz konusu yerin toplumsal süreçler içindeki dönüşümünün gündelik hayata yansımalarına bak-

•••

- 1 Çalışma boyunca verdikleri desteklerden dolayı Nilhan Aras'a ve Aynülhayat Uybadın'a çok teşekkür ederim.
- 2 Metin içinde Mahalle olarak kısaltılmıştır.
- 3 Metin içinde Cadde olarak kısaltılmıştır.

maya çalıştım. Bu dönüşümü bir yersizleştirme, yurtsuzlaştırma süreci olarak gördüm ve böylelikle *yer*'den *yok-yer*'e olan dönüşümün tarihine bakma şansı yakaladım. Görüşmeler esnasında Caddenin görüşmeciler için kentsel dönüşüm öncesi kendi başına bir "yer" olduğunu tarihinin ise 1970'lere kadar uzandığını öğrendim. Sakinlerinin geçmişte oraya güçlü bir aidiyet hissettiklerini fakat bunun bugün artık geçerli olmadığını anladığımda bir görüşmecimin sesi yankılandı kulaklarımda: "Eskiden her şey daha güzeldi, bizim buralar hep fakirdi ama insanca yaşayabiliyorduk." Bu nostalji bulutunu biraz dağıtarak bahsedilen eskinin ne kadar eski olduğunu, önceden burada ne olduğunu, şimdi neyin var olduğunu, bu yersizleşme sürecinin hangi mekanizmalarla gerçekleştiğini, söz konusu değişimin nasıl anlamlandırıldığını, nasıl deneyimlendiğini sorduğumda karşıma çıkan tabloyu Marc Augé'nin "*yer – yok-yer*" kavramsallaştırmasının içeriğini doldurarak açıklayabileceğimi fark ettim. Küpçüler Mahallesi'nde başlayan kentsel dönüşümü Ahmet Yesevi Caddesi özelinde inceleyerek, buranın hangi mekanizmalarla *yer*'den *yok-yer*'e dönüştüğünü ve bu dönüşümün orada yaşayanlar tarafından gündelik hayatta nasıl deneyimlendiğini anlamak istedim.

Araştırmanın Kuramsal ve Kavramsal Çerçevesi

Marc Augé *yok-yer* (*non-lieu*) kavramını ilk kez 1992 yılında yazdığı *Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité* başlıklı kitapta kullanmıştır. Marc Augé'ye göre *yer* yani *lieu* orada yaşayan, orayı koruyan, orada var olan insanların şimdiki zamanı yaşadığı coğrafyadır. Yer düzenlenir, insanlar oraya yerleşir. Dolayısıyla *yer*, uzamsal bir düzendir. Grupların kimliklerinin özdeşliğini ifade eder. Bununla birlikte *yer* tarihseldir, *yer* birikir. *Yer*'in sakini tarihin içinde yaşar. Öte yandan Augé geçiş noktalarına, tatil köylerine, otel zincirlerine, mülteci kamplarına ya da yıkımın ve yozlaştırıcı çatışmaların pençesindeki gecekondu mahallerine ise *yok-yer* yani *non lieu*⁴ demiştir. Augé'ye göre, mekânsal olarak formu bozulan, tarihsel olarak tanımlanamayandır *yok-yer* (1992, 18). Başka bir deyişle zaman ve yer arasındaki ilişkisi ko-

•••

4 *Non lieu* Türkçe'ye yer-olmayanlar ve *yok-yer*ler olmak üzere iki farklı şekilde çevrilmiştir. Bu terimin Türkçe'ye çevrilmesinde ise çeşitli tartışmalar gerçekleşmiştir. *Non lieu* Ilgaz (1997) tarafından "yer olmayan" olarak çevrilirken, Akça ve Ötkünç (2016) tarafından *yok-yer* olarak çevrilmiştir. Akça ve Ötkünç *lieu* ve *non lieu* terimlerinin karşıtlık içermediğini, *yok-yer*'in kendi başına bir kavramsal boyutu işaret ettiğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle "yer olmayan"daki olumsuzluk eki uygun bulunmamıştır. Bu tartışmaya yer veren çalışmasında Koçyiğit "yok" kelimesinin bir ön ek halinde kullanılabileceğini bu ekin zıtlığı değil yokluk kavramını işaret etmek için kullanıldığını belirtmiştir (2018, 538). Bu çalışmada da *non lieu* Akça ve Ötkünç çevirisiyle *yok-yer* olarak kullanılmıştır.

pan uzam parçaları demektir. Bu parçalarda şimdiki zaman birikmez çünkü varlığın dünyayla ilişkisi sekteye uğramıştır. *Yok-yer*, insanların bir yer içinde olduğunu düşünmediği, kendilerini oraya ait hissetmediği alanlardır.

Koçyiğit'e göre *yok-yer* yargısına epistemolojik olarak ancak öznel arası duruma dışardan bakan aşkın özne varabilir (2018). Bu aşkın özne, toplum üzerine çalışan bir araştırmacı olabilir. Örneğin öznel belirlenimle bir yerle ilişkisine tarihsel açıdan bakıp, Augé'nin kavramsallaştırmasına başvurabilir. Özellikle kök salınan yaşam alanlarının çözülmesi, yıkımı, bu yıkımın yozlaştırıcı etkileri öznel yerle kurduğu ilişkiyi çöktrebilmektedir. Bu ise ancak gündelik hayata bakılarak, onların sesini dinleyerek anlaşılabilir. Ben de Romanların yaşadığı Caddé'de dört ay geçirerek kentsel dönüşümün burayı yerden *yok-yer*'e nasıl dönüştürdüğünü anlamaya ve meseleyi onların sesinden aktarmaya çalıştım. Başka bir deyişle Koçyiğit'in işaret ettiği aşkın özne olma yönünde bir çaba gösterdim.

Öte yandan Koçyiğit, *yer – yok-yer* kavramsallaştırmasında temel bir sorundan bahsetmektedir. Augé'nin bu kavramlar aracılığıyla yerleşkeleri yalnızca fiziksel bir boyutta ele aldığını söylemektedir. Öznel yer inşaatı ve kullanma biçimleri yahut *yok-yer*'i nasıl deneyimledikleri gibi meseleler bu nedenle tartışılmamaktadır. Koçyiğit, Augé'nin kavramsallaştırmasının öznel yer ile kurduğu ilişkiyi odağa almadığını, bu nedenle *yer*'den *yok-yer*'e olan dönüşümdeki süreci açıklamakta kısır kaldığını ifade etmiştir. Başka bir deyişle bu kavram çifti, toplumsal bir mekândaki dönüşümü tarihsel bir bağlam içinde görmekte zayıf kalmakta, öznel yerin bu dönüşümdeki eylemliliğine odaklanmakta ise sınırlı bulunmaktadır. Bu çalışmada *yer – yok-yer* kavram çiftini toplumsal ilişkiler ağı içinde değerlendirerek bahsedilen eksikliklerin üstesinden gelmeye çalıştım. Bunun için Augé'nin çalışmasının yanı sıra toplumsal ve tarihsel olarak gerçekleşen yersizleşme sürecini açıklayan çalışmalardan beslendim. *Yer*'den *yok-yer*'e gerçekleşen dönüşümü kentsel dönüşüm özelinde incelemek ve bunu gündelik hayat deneyimleri içinden okumak için kentsel mekânın ilişkiselliğine yönelik çalışmalardan faydalandım. Caddé'de gerçekleşen kentsel dönüşümü yani kentsel mekânın yeniden üretimini *yer – yok-yer* kavram çifti üzerinden okumaya çalıştım.

Yer'den Yok-Yer'e Dönüşüm ya da Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm, kenti zamanın ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde yeniden ele almak, restore etmek, iyileştirmek ve sosyal dokuyu yeniden düzenlemek şeklinde tanımlanmıştır (Alptekin 2001). Keleş'e göre gecekondular bölgele-

yüksek yoğunluklu kaçak apartmanların bulunduğu, doğal yıkım riskinin yüksek olduğu, kentin içindeki çöküntü alanlarıyla ekonomik ömrünü doldurmuş görünen bölümleri kapsayan alanlardır (2000). Öte yandan bahsedilen enformel alanın formel alanın ilgisi dahiline girmesi kendi başına politik bir meseledir.

Kentsel mekânda gerçekleşen dönüşümler sermaye birikim sürecinin, bu süreç içindeki gerekliliklere göre yeniden örgütlenen kapitalist üretimin nihai sonucu olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda kentsel mekânın üretiminin, dönüşümünün ve yeniden üretiminin toplumsal pratiklerle ilişkilene biçimlerine de bakılmaktadır. Bu anlamda kentsel dönüşüm projeleri yalnızca kentsel mekânın yeniden üretilmesini, elde edilen artı değerın dolaşıma sokulmasını değil bu dönüşümü etkileyen ve onun tarafından etkilenen toplumsal süreçlerin tümünü kapsamaktadır (Harvey 1978, 100-131).

1970'lerin başında kapitalist sistem, kendi sürekliliğini sağlayan kâr oranlarının maksimizasyon mekanizmalarının sıkışması nedeniyle bir çıkmaza girmiştir (Boratav 2000). Krizden çıkış için neoliberal politikalar üretilmiş, aşırı birikimin yeniden yapılanması için ölçek dünya geneli olarak belirlenmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu 2009). Başka bir deyişle üretimin yeniden örgütlenmesi gerekliliği sonucu ulus devlet sınırları erimiş, ekonomik politikalar küreselleşmiştir. Söz konusu örgütlenmede kentsel mekânı yeniden oluşturmak temel yapıtaşdır. Kentler sermayenin kullanımına açılmış, işlevleri ve yapıları değişmeye başlamıştır (Castells 1977). Sermayenin uluslararasılaşmasıyla iş alanları büyümüş, kentlerde çoklu merkezler oluşmuştur. Bakir alanlara doğru saçaklanan kentin yapısı esnerken, yaşam alanları dışarı doğru kaymıştır. Geleneksel kent kavramı çözülmüş, yoğun bir merkez yerine düşük yoğunluklu katmanlaşmış yeni yaşam alanları ve yaşam tarzları ortaya çıkmıştır. Kentlerin, yatırım alanı olarak küresel sermayeye pazarlanmasıyla başlayan yarış, eşitsiz mekânsal gelişimi beslemiş, mekânsal ayrışmaları derinleştirmiştir (Harvey 2003). Tam da bu noktada enformel alan formel alanın içine çekilmiştir.

Türkiye'de 1950'lerde başlayan kırdan kente göç dalgasında, göçmenler kente tutunmak adına çeperlerde kalmış ve dönem hazine arazileri üzerine gecekondular inşa etmiştir (Erdoğan 2007). Kentleşmenin ilk yıllarında kente göç eden kitleler kendilerine yaşam alanı kurmak adına hazine arazilerini işgal etmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu'na göre bu dönem devlet, arazilerin işgal edilmesi karşısında çoğunlukla sessiz kalmıştır (2009). Kente ilk gelenler, kendilerinden sonra göç edenlere deneyimlerini aktarmış, hemşehrilerine kendi

yanlarındaki arsalarla yerleşmeleri için yardım etmiştir. 1950'li yıllarda başlayan hızlı kentleşme sonucunda herhangi bir planlaması olmayan gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Çeperlerdeki bu enformel yaşam alanları, kentlerin hızlı büyümeleri sonucu konum değiştirmiş, merkezde kalmıştır. 1980 sonrası çıkan kaçak yapıları kapsayan imar aflarıyla arsa emlak piyasası hareket kazanmış kentsel rant ivmeli bir şekilde büyümeye başlamıştır (Adaman ve Keyder 2006). Tarihsel süreçte küreselleşmenin etkilerini yaşayan Türkiye'nin, kentsel mekânı sermaye birikim süreçlerine dahil etmesi sonucu kentsel dönüşüm projeleri ortaya çıkmıştır. Bir zamanların gecekondu mahallesi olan kent çeperindeki arsalar şimdi kent merkezinde kalmış, yıkılması ve yeniden üretilmesi gereken alanlara dönüşmüştür. Enformel yaşam alanı böylelikle formel piyasanın ilgi alanına girmiştir. Bundan böyle kentin nereye sıçrayacağı ve toplumsal ilişkileri nasıl etkileyeceği belirlenemez duruma gelmiştir (Yırtıcı 2009). Davis'in deyişiyle kentler, ejderha gibi büyümektedir (2004).

Enformel yaşam alanlarının özellikle deprem riski altında bulunanları acil kamulaştırma faaliyetleri çerçevesinde kentsel dönüşüme sokulmuştur. Deprem güvenceli yerleşkelerin finansal kaynağının özel sektör olması ise dönüşümün kâr odaklı olmasına neden olmuştur. Depreme karşı korunaklı yerleşmeler, güvenin yanında ayrıcalıklı yaşamın pazarlandığı alanlara dönüşmüştür. Korunaklı siteler orta ve üst sınıflara kentin içerisinde erişmekte zorlandıkları donatılar (örneğin çocuk parkları, yeşil alanlar, yürüyüş parkurları gibi) kolayca ulaşma imkânı sunarken, aynı zamanda ancak kendilerine benzer olanla yaşam alanını paylaşabileceği steril alanlar da sağlamaktadır. Böylelikle kentsel mekânın metalaşma süreci, kendini ayırma ihtiyacı duyan üst sınıf tavrıyla doğrudan ilişkili hale gelmiştir (Harvey 2003).

Üst gelir gruplarının kentin dışında yer alan güvenli sitelere akın etmesini Rıfat Bali yeni bir zenginlik biçimi olarak değerlendirmiştir (2002, 172). Bu zenginlik biçiminin temel motivesi olan sembolik sermayeyi koruma dürtüsü ise alt sınıfları suçlulaştırma üzerinden kurulabilmektedir (Kurtuluş 2005). Kentsel mekânın sermaye eliyle yeniden düzenlenmesi sorunlu ve tehlikeli olarak addedilen alt gelir gruplarını iktidara yakın üst gelir gruplarından uzak tutmuştur. Alt sınıftan gelenlerle temasını asgari düzeye indirmiş olan üst sınıf tavrı "yüksek güvenli site"lerle birlikte mekânsal olarak cisimleşmiştir. Deprem güvenceli olarak düzenlenen bu yeni yaşam alanları temel olarak duvarlarla ya da çitlerle çevrili olmakla birlikte giriş çıkışın kapılarla kontrol edildiği, önünde 7/24 güvenlik görevlilerin beklediği ve içinde

yaşayanların çeşitli sosyal hizmet ve donatılardan faydalanabildiği yerler olarak tasarlanmıştır. Böylelikle kentsel dönüşüme giren gecekondu mahallelerin içinden oldukça lüks ve korunaklı siteler yükselmeye başlamıştır. Sieverts bu durumu “iki arada kalmış kent” (zwischenstadt) olarak tanımlamaktadır (2003). Sieverts’in *iki arada kalmış kentle* bahsettiği uzamı Davis (2004, 18-50) kırsal ile kentsel arasındaki çarpışmalarda meydana gelen hermafrodit bir arazi olarak görmüştür. Her ikisi de müstakil adaların karşısında yer alan dağınık ve düzensiz yapılardan, ejderhanın ağır nefesinden bahsetmiştir.

Smith ise son dönemdeki kentsel gelişimin bölgesel kaynaşmayı es geçtiğine vurgu yapmaktadır. Belirli bir koridorda gelişen kent küçük kasabaları ve yerleşkeleri görmezden gelmiş, onların bu koridorun sahip olduğu kütle çekim merkezine bir şekilde eklenildiğini ve kendi içinde değişikliklerini ifade etmiştir (2000). Nehir Konakları da aynı şekilde gecekondu alanlarının gerekli şekilde düzenleyip kendine eklenmesi için tek ayak üstünde beklemektedir.

Küpçüler’in En Korunaklısı: “Nehir Konakları”

Kentsel dönüşümün kapsamına deprem riski altında bulunan alanlar da girmektedir. 2012 yılında kabul edilen 6306 Sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi” Kanunu enformel alanların formel alana entegrasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Bu kanuna dayanarak yapılan projelerden biri Sakarya ili Erenler ilçesinde gerçekleşmiştir. Küpçüler ve Yeni Mahalle sınırları içerisinde bulunan toplamda 48,2 hektarlık alan 04.08.2012 tarihli ve 28374 sayılı *Resmî Gazete’de* yayınlanan uygulama yönetmeliğine göre riskli alan olarak belirlenmiştir. 5 Ağustos 2013 tarihinde sonuçlanan ihaleyle birlikte toplamda 66,6 hektarlık alanın kentsel dönüşüme girdiği açıklanmış, bu rakamın Türkiye’nin en geniş kentsel dönüşüm yüz ölçüğü olduğu belirtilmiştir (www.kentseldonusum.erenler.bel.tr). Dönemin Belediye Başkanı Cavit Öztürk 2009 yılında Erenler Belediyesi sayfasında yaptığı açıklamada projeye dair düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Doğaya ve çevreye uyumlu, sosyal altyapı standartlarını tamamlamış sağlam yapılarda güvenle yaşamanız, en önemli hedefimiz. Bu nedenle; ısı yalıtımlı, asansörlü ve depreme dayanıklı binalar yapacağız. Çocuklarınızın güvenle oyun oynadıkları park alanları, yürüyüşünüzü keyifle yapacağınız yürüyüş parkurları, aracınızı güvenle park edebileceğiniz otoparklarınız olsun istiyoruz. Sonuçta maddi olarak da daha çok prim yapacak konutlarınızda, daha ekonomik, daha sağlam, konforlu ve güvenli bir şekilde yaşamaya

devam edeceksiniz (Erenler Belediyesi 2019).

Dokuz etaptan oluşan projenin ilk etabı ruhsatı olan hasarlı apartmanların yıkımı ve yeniden yapımı şeklinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında hak sahiplerine evleri verildikten sonra sıra ikinci etap olarak formüle edilen Roman mahallesine gelmiştir. Ayık'ın da belirttiği gibi toplumda dezavantajlı grup olan ve çok boyutlu dışlanmalara maruz kalan Romanların yaşadığı mahalleler, sosyo mekânsal ayrışmanın en çok görüldüğü yerlerdir (2015,13). Özellikle yaşadıkları mahalleler, suçun merkezi olarak görülmektedir. Buna ek olarak fiziki çevre koşullarının kötü olması nedeniyle, yerel yönetimler kentsel dönüşüm projelerini ilk olarak bu alanlarda başlatmaktadır. Nitekim Küpçüler örneğinde de böyle olmuştur.

Romanların yaşam alanı olan ikinci etap alanı çoğunlukla kaçak yapılardan oluşmaktadır. Kentsel dönüşüm kararı veren Erenler Belediyesi'nin bu kararı ilk olarak bölgenin deprem riski taşımaya ardından da bölgedeki yasadışı yapılaşmaya dayanmaktadır. Öte yandan deprem güvenli yerleşmelerin özel sektör eliyle inşa edilmesi sonucu burası aynı zamanda sosyo-mekânsal ayrışmanın derinleştiği bir araziye dönüşmüştür. İkinci etap alanını yeniden düzenlenmek adına öncelikle Romanların alandan çıkmaları gerekli görülmüştür. Araştırma kapsamında kendisiyle görüşme yaptığım, Küpçüler kentsel dönüşüm projesinin mimarı ve dönemin belediye başkanı Öztürk, kentsel dönüşüm kapsamında ruhsatsız binaların aslında yok sayılabileceğini söylemiş, vatandaşın huzurunu sağlamak için bu yapıların devletin belirlediği rakamlar doğrultusunda imara sokulduğunu belirtmiştir. Öztürk ayrıca bakanlıktan ihaleyi alan ekibin alanda inceleme yaptığını, bu incelemeler sonucu baraka ve çadırların hak edişinin hesaplandığını, Romanlara kentsel alanı terk etmeleri şartıyla bu parayı vermeyi teklif ettiklerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Kentsel dönüşüm alanını terk edin, biz size paranızı verelim dedik, gitmediler."

Yaşanan anlaşmazlık sonucu ikinci etapta plan değişikliğine gidildiğini söyleyen Öztürk, barakaların konuşlanmadığı bölgenin hemen yanında atıl olarak duran, 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında Cap Anamur prefabrikleri olarak bir süre hizmet veren alanda temel atıldığını belirtmiştir. Seksen iki metrekareden başlayıp iki yüz elli iki metrekareye kadar çıkan dubleks ve triplex toplam yüz kırk dört akıllı konut ve on iki bloktan oluşan "Nehir Konakları" yapımı 2018 yılında bitmiştir. Elektrik ve doğalgaz sistemlerinin dahi cep telefonuyla yönetilebildiği sistemle donatılan konutlar 7/24 güvenle korunmaya başlanmıştır. Söz konusu yerleşke belediyenin internet sitesinde

içinde otoparkı, oyun parkı, yüzme havuzu, spor salonu, toplantı salonu, yürüme yolu ve bol yeşil alanları olan ayrıcalıklı, güvenli ve huzurlu bir yerleşke olarak tanıtılmaktadır. Öte yandan söz konusu site Romanların yaşadığı barınakların hemen karşısında konuşlanmıştır. Nehir Konakları'nın yapıları ve ödeme planı Roman aileler için uygun değildir. Söz konusu konutlarda yaşayabilecek olan orta sınıf ise Roman mahallesine bitişik bir sitede yaşamayı tercih etmemiştir. Bu çelişki geçen sürede iyice büyümüş, 2018 yılında satışa çıkan konaklar Ocak 2020'ye gelindiğinde henüz alıcı bulamamıştır. Boş siteyi koruyan güvenlik görevlisiyle gerçekleştirilen görüşme, bu süreci özetlemektedir: "Buraya bakmaya çok insan geldi, memurlar, doktorlar. Onlara hiç kötü yol göstermiyoruz.⁵ Daireleri çok beğeniyorlar. Ne zamanki camdan arka mahalleyi görüyorlar, 'biz yapamayız burada, baksana abi şuraya bir' diyorlar. Vazgeçiyorlar."

Görsel 1: Barakalar vs Akıllı Konaklar

Altmış yedi hektarlık alanda gerçekleşmesi düşünülen kentsel dönüşüm projesi ikinci etap sürecinde gerçekleşen anlaşmazlıklar ve ardından belediye başkanının değişmesi sebebiyle durdurulmuş durumdadır. 2013 yılında başlayan kentsel mekânın yeniden üretimi ve üretimin yarattığı mekânsal ayrışmalar Nehir Konakları sitesinde somutlaşmıştır. Çevre koşulları iyileştirilmeden, sosyal dokuya verilecek zarar hesaplanmadan sermayenin kullanımına açılan, kâr maksimizasyonu ilkelerine göre yeniden üretilen bu kentsel mekânın ve bu üretimden elde edilen artı değer dolaşıma sokulmasının, hemen yanındaki barakalarda yaşamakta olan Romanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı sorusu ise bu çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Kentsel dönüşüm projesinin *yer*'i nasıl bir *yok-yer*'e dönüştürdüğünü ve bu sürecin gündelik hayatta nasıl deneyimlendiğini inceleyen bu araştırmanın

•••

5 Sitenin arkasında yaşayan Romanları kastetmektedir.

deseni esnek bir biçimde oluşturulmuştur. Araştırmacı bu çalışmada, tanımlayıcı ve ayrıntılı verinin izinden gidip kavramlara, kavramlar arası ilişkilerden bağlama varmak yani çözümleyici bir tümevarım süreci kurmak istemektedir. Bu nedenle yöntemini seçerken nitel paradigmaya başvurmuştur. Firestone'un dediği gibi nitel araştırma deseni esnektir (1967). Sosyal olguların ya da olayların karmaşık doğası gereği süreç odaklıdır, değişkenliğe ve yeniden düzenlemeye açıktır. Gündelik hayat deneyiminin kodlarını yakalamak ise işte ancak böyle bir anlayışla mümkündür.

Gündelik hayat eylemlerin, durumların, öykülerin, anıların, anlatıların ve bu öğeler arasındaki kesişmelerin alanıdır. Bu nedenle gündelik hayat deneyimlerini derinlemesine kavramak nitel paradigmayla mümkündür. Vidich ve Lyman'ın aktardığı gibi başkalarının öykülerini dinlemek ve yorumlama aracılığıyla yeniden aktarmak nitel araştırmanın ayrılmaz bir parçasıdır (1994). Bu nedenle bu çalışma nitel paradigma içerisinde etnografi yöntemini seçmiştir. Etnografik yöntemde bilgi gerçekliğin bir aynası değildir, gerçeklik öznelere onu kavrama biçimlerine işlenmiştir (Agafonoff 2006, 115-125). Bu nedenle etnografik yöntemle bir grubun davranışını gözlemlemek, davranışın arkasındaki anlamlandırma süreçlerine bakabilmek ve nihayetinde ilgili toplumsal bağlamı ortaya çıkarabilmek mümkündür (Neuman 2000).

Bu çalışmada gerçekliğin bir sosyal inşa olduğu kabulünden hareketle evrensel, tartışmasız, mutlak bir doğru peşinde koşmadım. Öte yandan betimsel analizden öteye gidip yorumsayıcı ve eleştirel düşünce üretmek adına yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcı gözlem tekniğini bir arada yürüttüm. Görüşmecilerin izinleri doğrultusunda görüşmeleri kaydettim ve deşifrelerini yaptım. Nash ve Wintrop'un aktardığı gibi yorumsamacı yaklaşımın kişilerin algılarını ortaya koymak, bu algılara nasıl bir açıklama getirdiğini çözmek, onların deneyimler sonucu oluşturduğu bakış açılarından dış dünyayı anlamak için kullanılabileceğini düşünüyorum (1972, 529). Bununla birlikte *yer'den yok-yer'e dönüşümü* tarihsel bir bağlama oturtabilmek için arşiv taraması yöntemine de başvurdum.

Pozitivist paradigmadan ödünç alınan geçerlilik ve güvenilirlik kavramlarından ziyade bu çalışmada nitel paradigmayla ilişkilenen sahiciliği, aktarılabilirliği ve şeffaflığı dikkate aldım (Moon vd. 2016). Sahicilik, incelenen olgu ya da olayın sosyal anlamlarını ortaya çıkarmak için yeterli şekilde temsil edilip edilmedikleriyle ilgilidir. Yeterli temsil için veriyi manipüle etmeden ya da genellemeden mümkün olabildiği kadar çok görüşmeye, gözleme ya da dokümana yer verilmelidir. Bu veriler yorumsamacı yaklaşımla doğru

bağlamlara çekilip şeffaf bir şekilde okuyucuya aktarılmalıdır. Bu üç unsur yakalayabilmek adına toplamda 150 hanenin yaşadığı alanda, 22.09.2019-28.12.2019 tarihleri arasında, 10'u kadın 15'i erkek toplam 25 kişiyle görüşüm.⁶ Görüşmecilerin kentsel dönüşümden önce ve sonrayı anlatabilmeleri adına yaşlarının 40 yaş üstü olmasına özen gösterdim. Romanlara ulaşmak adına onlarla tanışıklığı olan bir gönüllü aracı sahada bana eşlik etti. Meseleyi daha iyi kavramak için süreç içerisindeki diğer aktörlere ulaşmaya çalıştım, dönemin Erenler Belediye Başkanı Cavit Öztürk ve Nehir Konakları site güvenliğinden sorumlu görevlisiyle⁷ görüşme yaptım. Yalnızca Roman mahallesindeki hanelerde zaman geçirmedim. Siteye girerek parselleri inceledim ve konakların iç mimarisine dair gözlemlerde bulundum. Bununla birlikte Nehir Konakları'ndan önce orada var olan ve çalışmanın can alıcı noktasını oluşturan Cap Anamur adlı çadır kenti doğru aktarabilmek adına çadır kentte yaşayan iki erkekle görüşme yaptım. Bunun dışında Erenler Belediyesi arşivlerine ulaştım, Cap Anamur'a dair bir dergi ve yarı belgesel niteliğinde bir video kaydı buldum. Bu iki belgeyi *yer*'den *yok-yer*'e dönüşümün tarihselliğini aktarmak adına inceledim. Saha çalışması sırasında aktif bir dinleme yöntemi kullandım. Karşılaştığım anlatılara ve kaygılara uygun şekilde sorularımı düzenlemeye çalıştım. Anlamli bulduğum anlık ve kendiliğinden gelişen diyalogları da cevapların içine yerleştirmeye çalıştım.

Bulgular ve Yorum

Küpçüler Mahallesi 2013 yılında kentsel dönüşüme girmeden önce fiziksel varoluş koşulları kötü de olsa Romanlar için bir yerdir⁸. Etrafındaki kemik fabrikası, mezbaha, kum ocaklarına rağmen Roman topluluğu için bir yaşam alanı, sabit bir merkez, kendilerini ait hissettikleri bir kentsel mekân olma niteliğini taşımaktaydı. Öte yandan 2017'de gecekonduların ve barakaların hemen yanında başlayan mutenalaşma sonucu Romanların yaşam alanlarıyla kurdukları organik ilişki bitmiştir ve böylece uzamını yitiren *yer*, bir *yok-yer*'e dönüşmüştür. Bu bağlamda Nehir Konakları, Romanların yaşama tutunduğu *yer*'in bir *yok-yer*'e dönüşmesine neden olmuştur.

Cadde değil "bizim mahalle": Yer

"Biz buranın en eskisiyiz. Dedemin babaları gelmiş buraya. En az 60 yıllık bu mahalle." Ahmet'in (46) mahalle olarak tanımladığı yer, aslında Ahmet Yesevi

•••

6 Görüşmecilerin isimleri etik ilkeler gereği değiştirilmiştir.

7 Görüşmeci ismini vermek istememiştir.

8 Yer kelimesiyle Augé'nin *lieu* kavramına işaret ediyorum.

Caddesi'nin asfalt fabrikasıyla başlayan ve artık kullanılmayan mezbahayla biten alanına sıkışmış bölümü. 1980 öncesi Türkiye kentleşmesinde sıklıkla söz edilen gecekondulaşma motifiyle burada da karşılaşılmaktadır. Bölgenin en eski sakini Mehmet (71), 1970'li yıllarda kente tutunmak adına bir süre üstüne gecekondularını yapacakları arsa arayışına girdiklerini, sonunda Ahmet Yesevi Caddesi'nin o dönemde faal olan beton fabrikası, mezbahalar, demir fabrikası gibi ağır sanayi içinde kalması sebebiyle boş kaldığını, Sakarya Nehri'ne komşu olması nedeniyle ilgilerini çektiğini söylemiştir. Bu anlamda kurulan bu yaşam alanının değişim değil kullanım değerinin önemli olduğu, gecekonduları yapanların kullananlarla aynı kişiler olduğu belirtilmelidir. Mehmet sonrasında akrabaların ve ahbabların bu bölgeye yerleştiğini, zaman içinde belirli ihtiyaçlar doğrultusunda gecekonduların yapısının değiştiğini belirtmiştir. Örneğin, bir evlilik olduğunda yeni çifte gecekondunun yanına baraka eklenebilmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu'nun da işaret ettiği gibi gecekondular esnek yapıda üretilmektedir (2009). Kapılar açık, sokak hayattadır. Hayat tarzı da esnektir. Romanlar bu esneklik ve kendi ilişki ağları sayesinde korunaklı sayılabilecek ortamlar yaratabilmiştir. Bu ilişki ağlarının iş bulma, yaşam alanı kurma gibi konularda hayati önemde olduğu belirtilmelidir.

Bölgeye ilk yerleşenler bölgede bulunan demir fabrikasında, Et-Balık Kurumu'nda ve geri dönüşüm fabrikasında çalışmaktadır. Kendilerini buranın yerlisi olarak tanıtan hanelerde nadir de olsa mahallenin altmış yıllık geçmişine tanıklık eden, söz konusu kurumlardan emekli olmuş yaşlıların bulunması saha çalışması için önemli olmuştur. Görüşmecilerim arasında geri dönüşüm fabrikasından emekli olan Fikret (70) mahallenin ilk zamanlarını şöyle anlatmaktadır: "İlkin burası 30 haneden fazla yoktu, çevrede böyle çöpler yoktu, ağacımız bile vardı, Sakarya'dan balık tutup yerdik, çok güzeldi eskiden burası." Fikret'in ve görüştüğüm diğer yaşlıların düzenli bir işe sahip olması ve hatta işinden emekli olması geçmişte bahsedilen yoksulluğun sistem içinde kalabilen insanların yaşadığı türden bir yoksulluk olduğunu göstermektedir.

Bölgedeki uyuşturucu sorunun çok sonra başladığını anlatan Hamdi (55), işsizlik oranının da geçmişte çok daha düşük olduğunu söylemiştir. İşsizlik oranının düşük olması, bireyin eyleme kapasitesini canlı tutmaktadır. Eyleme kapasitesi yüksek olan birey, mahallesinin sorunları için çözüm arayışlarına gitmekte, yerle kurduğu aidiyeti güçlendirmektedir. Böylelikle Augé'nin de dediği gibi şimdiki zaman, *yer* içinde birikebilmektedir. Yaşar'dan (49) dinlediğim mahallenin yirmi yıllık kasisin hikâyesi bu birikimi göstermektedir.

Mahallenin içinden geçen arabaların hızını kesmek ve çocukların güvenliğini sağlamak adına mahalleli öncelikle kendi kasisini kendisi yapmıştır. Çözümün yeterli olmadığını iki çocuğun araba kazası nedeniyle ölmesi sonucu yıkıcı bir şekilde öğrenen mahalle sakinleri, belediyenin buraya gerekli önlemi alması için örgütlenmiş ve gerçekleştirdiği eylemler sonucu yolların belediye tarafından gerekli şekilde onarılmasını ve düzeltilmesini sağlamıştır.

Görsel 2: Küpçüler'de Bir Sabah ve Kazanın Gerçekleştiği Alan

Mahallenin en güzel zamanları ise 17 Ağustos 1999 yılında gerçekleşen büyük Marmara depreminin hemen sonrası olmuştur. Görüşmeler sırasında ilk kez bu cevabı duyduğumda şaşkınlığımı gizleyemedim. Kudretli bir doğal afetin birileri tarafından en mutlu zamanlar olarak hatırlanacak anlara imkân tanıyan dramatik yapısı beni oldukça sarsmıştı. Depremin dışarıya kapalı yaşayan Romanlara ötekiyle karşılaşma düzlemi sağladığını, “Cap Anamur”⁹ projesiyle aidiyet hissinin oluştuğunu ve böylelikle orada yaşayanlar açısından bir yer inşa edildiğini söylemek mümkün.

1999 Depremi'nin Sakarya'da açtığı yaraları sarmak adına bağış yapan Cap Anamur üyesi Jean Paul Baltacı, Cadde üstüne her birinde sekiz kişinin barınabileceği üç yüz elli beş konteynerden oluşan bir çadır kent kurmuştur. Sakarya'nın çeşitli ilçelerinden getirilen depremzedelerin yalnızca barınma ihtiyaçları değil sağlık, eğitim, beslenme ve sosyalleşme ihtiyaçları da karşılanmıştır. 1999 yılında açılışı yapılan çadır kentte Sakarya'nın çeşitli etnik

• • •

9 Cap Anamur 1979 yılında bir grup Alman aktivistin, Vietnam Savaşı'ndan botlarla kaçarken Güney Çin Denizi'nde sıkışıp kalan insanları kurtarmak için “Vietnam için bir gemi” sloganıyla başlattıkları kampanyanın adıdır. Gemi kaptanın (captain) kısaltması olarak kullanılan “Cap” kelimesinin yanına kurtarma operasyonu için kullanılacak geminin Türkiye'den Anamur Limanı'ndan kalkması nedeniyle “Anamur” kelimesi konarak kampanyanın adı oluşturulmuş. Sonrasında bu yardım çağrısı dünyanın çeşitli yerlerden gelen desteklerle bir insani yardım kuruluşu olarak yapılmış ve en sonunda bir sivil toplum örgütü formu kazanmıştır (Merziger 2016, 172-173)

gruplarından insanlar getirilmiştir. Alman iş insanı Jean Paul Baltacı'nın Roman mahallesinin hemen karşısına bir çadır kent kurduğunu söyleyen Ayşe (52) de o zamanları "suların hiç kesilmediği, altın değerinde günler" olarak tanımlamaktadır. Erhan (65), deprem sonrasını şu sözlerle anlatmaktadır:

Bizden can kaybı olmadı. Allah rahmet eylesin bir sürü insan ölmüş. Afet zamanı. Bizim buranın hemen karşısına bir çadır kent kuruldu, adı Cap Anamur Köyü idi. İçinde her şey vardı. Market mi arıyorsun market var, sağlık ocağı mı arıyorsun, var. Basketbol sahası, futbol sahası. Daha ne sayayım sana, fırın, terzi, anaokulu, ilkokulu, kütüphanesi bile vardı. Kafeler sokağı vardı, çay içmeye, yemek yemeye gidebileceğin. Temizdi her yer, çocuk parkları bile. Allah razı olsun o Jean Paul Baltacı beyden, bize en güzel zamanlarımızı yaşattı.

Ayşe (50) ise o günleri şöyle anlatmaktadır:

Cap Anamur köyünde her milletten insan vardı. Manavı, Macırı (Muhacir), Lazı, Kürdü. Bizden de yardımlarını hiç esirgemediler. Normalde oraya giriş için her hanenin bir kartı vardı. Orada yaşayanlar kartlarını bizimle paylaşırdı. Biz de içeri girerdik. Çocuğumuz hasta mı, sağlık ocağındakiler ilgilenirdi. Benim çocuğum o zamanlar doğdu, kaç kere gittim. Allah razı olsun, ayırmadılar hiç. Kafelerde oturmaya gidilirdi. Marketten alışveriş yapardık. Çocuklarımız parklarda oynardı, okula bile gönderenlerimiz vardı.

Cap Anamur'da yaşamış olan Abdullah (52) ile yaptığım görüşmede ise şu sözler dikkatimi çekti: "Kimse kimsenin ırkına bakmıyordu o zaman. Romanmışsın, Lazmışsın hiç, sıfır. Herkes kendi halinde. Yardıma mı ihtiyacın var, aç mısın? Gel kardeşim." Görüşme sırasında yanımızda olan Ali (29) ise Cap Anamur zamanına tekabül eden çocukluk anıları hakkında şöyle söyledi: "Kartı bastırıp içeri girdikten sonra basketbol sahası, futbol sahası ne istersen, oranın çocuklarıyla oyun oynardık. Daha önce çekinirlerdi bizden, konteynerlere girince eşitlendik herhalde." Abdullah sözlerine şöyle devam etti:

Bizim elektriğimiz, suyumuz, doğalgaz altyapımız vardı. Öyle çadır kent mi olur? Her şeyin en iyisi. Hiçbir yerde yoktu bizde doğalgaz vardı. Ama sonra kaloriferler yanmamaya başladı. Devlet çok yardım edememiş herhalde. Elektrikli sobaya dönmüştük. Karşiki mahallede çok iyi insanlar vardı. Oradaki Romanlarla hâlâ daha görüşürüm. Dayanışma ruhu vardı. Ötekileştirme yoktu. Bir şeye ihtiyacım oldu mu Romanlardan yardım istiyordum. Çok efendi insanlardı.

Görsel 3: Cap Anamur Çadır Kenti, 1999 / Erenler Belediyesi Arşivinden

1999 yılından 2004'e kadar var olan Cap Anamur, Romanların o döneme kadar kendilerini dışlanmamış hissettikleri, marjinal grup olarak görülmeden ötekiyle kaynaşabildikleri, kendilerini görünür hissettikleri, başkasının bakışına misafir olmaktan dolayı rahatsız hissetmedikleri kapsayıcı bir kamusal alan deneyimi yaşadıkları bir yer olmuştur. 2004 yılında Cap Anamur dağılmış, deprem sonrası yaralarını saranlar kent yaşantısına geri dönmüştür. Çadır kentten kalan prefabrik yapılar aşınmış, bu yapılar 2005 yılında belediye tarafından yıkılmıştır. Cap Anamur sonrası mahallelinin yaşam standartlarında düşme olsa da kendi aralarında kurdukları ilişkilerin korunaklı yapısı sayesinde yaşamlarına kendilerini oraya ait hissederek devam etmiştir.

Nursena (42) 2005'teki yıkımın kendilerini başta üzdüğünü sonra mahalle yaşantısına yine alıştıklarını söylemektedir. Cap Anamur'dan sonra yıkılan alanı kendilerine futbol sahası yaptıklarını, uzun yıllar orada çocukların top oynadığını vurgulamaktadır. Düğünler olduğunda meydanda üç gün göbek atıldığını, şimdiki gibi her yerde çöplerin yığılı olmadığını da birkaç defa anlatmıştır. Naz da Cap Anamur yıkıldıktan sonra sosyal yardımların mahalleye gelmeye devam ettiğini, erkeklerin daha kolay iş bulduğunu, hatta kadınların da çalıştığını, sokakların temizlendiğini, elektrik su gibi hizmetlerin ise idare edilebilir düzeyde olduğunu belirtmiştir.

Augé tarafından şimdiki zamanın yaşandığı coğrafya, sakinlerinin kimliklerine sinen, tarihsel olarak biriken ve benimsenen uzam olarak tanımlanan *yer'in*, 2013 yılında çıkan kentsel dönüşüm kararına kadar Caddenin anlattığını söyleyebilirim. Caddenin özellikle deprem zamanı farklı topluluklarla bir arada yaşama deneyiminden doğan hatıraları biriktirmesi, sakinlerinin kendilerini oraya ait hissetmeleri ve bunu "bizim mahalle" söylemiyle ifade etmeleri, gündelik yaşamın orada akıp gitmesi beni bu sonuca ulaştırıyor. Öte yandan 2005'te gerçekleşen yıkımla birlikte doku yeniden homojenleşmiş, Romanlar tekrar kendi kapalı topluluklarına ve ağ türü ilişkilerine itilmişlerdir. Bununla

birlikte Sakarya bölgesinde daha önce başlayan kentsel dönüşüm projeleriyle yerlerinden çıkmak zorunda kalan, mahallelinin “yabancılar” dediği başka Roman aileler yakın ilçelerden bölgeye göç etmeye başlamışlardır. Bu durum kendi içlerinde ayrışmalara sebep olduğun, mahallelinin kendi içinde kurmuş olduğu dayanışmaya ve kolektif eyleme zarar verdiği görülmektedir. Bu durum Ramazan'ın (50) şu sözlerinden görülmektedir: “Biz buranın yerlisiyiz, buranın yerlisi çalışır, elektriğini, suyunu öder. Kimseye zarar vermez. Sonradan gelenler oldu, evleri yıkılınca buraya gelenler. Tanımıyoruz o barakaların sahiplerini. Bizim tapumuz var, paramızı versinler basıp gidelim burdan.”

Melike (43), “Geceleri kızımı sokağa çıkarmıyorum tanımadığımız kişiler var mahallede, geliyor kuruyor evini yanı başımıza, ses çıkarsan başına bela alırsın.” diyerek topluluğun kendi içinde doğan ayrışmaya dikkat çekmiştir. Cadde, daha önce kentsel dönüşüm yaşayan ilçelerin yükünü kaldırmak zorunda kalmıştır. Bu yük ise kaynaşmaya değil tam tersi sert bir kutuplaşmaya yol açmıştır. 2005'te başlayan göçle mahallelinin *yerle* ilişkilenme biçimleri yıpranmıştır. İçinde hatıraların biriktiği, sakinleri tarafından benimsenen bir yer olarak anlamlandırılan uzam çözülmüştür. *Yer'den yok-yer'e* dönüşüm, yersiz yurtsuzlaştırma süreci böyle başlamıştır. Öte yandan yine bu tarihte başlayan yıkımda prefabrikler sökülse de çadır kentin bir zamanlar sahip olduğu altyapı zarar görmemiştir. Bu altyapı 2017'de geliştirilerek sermayenin kullanımına açılmıştır. Cap Anamur'un yeni adı Nehir Konakları olmuştur.

“Burası sınır dışı”: Yok-yer

Kapitalizm her girdiği krizden üretimde yeni örgütlenme biçimleri düzenleyerek çıkmıştır. Şüphesiz her örgütlenme tarzı kendi mekânsal dinamiklerini oluşturmuştur. Neoliberal politikalar çevresinde kent hukuku çökmüş, kentin kendisi bir meta haline gelmiştir (Harvey 1985). Kâr arayışındaki sermaye kentin çeperlerindeki coğrafyaları yıkıp yeniden düzenlemektedir. Sakinleri tarafından yer olarak anlamlandırılan Cadde'nin yaşamla ilişkisinin sekteye uğratılması, içinde biriken hatıraların silinmesi, bağlamından kopartılması ve bir tür geçici istasyona yani *yok-yer'e* dönüşmesi bir yeniden düzenleme olan kentsel dönüşüm projesinin sonucudur. Gecekonduların hemen karşısında son teknolojiye uygun şekilde donatılmış, etrafı çitlerle, girişi güvenlik görevlisiyle korunmakta olan bu güvenli yerleşkenin içinde havuz, çocuk parkları ve yeşil alanlar bulunmaktadır. Öte yandan alandaki asfalt fabrikası çalışmaya, hemen arkasında ise kum ocakları faaliyet göstermeye devam etmektedir. Davis'in dediği gibi burası hermafrodit bir araziye dönüşmüştür.

Bu görünümünden memnun kalmayan orta ve üst sınıflar, Nehir Konakları'nın sunduğu ayrıcalıklı yaşamı henüz cazip bulmamaktadır. Bu nedenle inşası bir yılda biten site, iki yıldır boş durmaktadır. 2018'den bu yana satış gerçekleşmemiştir. Nehir Konakları, etrafındaki diğer unsurların kentsel dönüşüm süreci içerisinde kendi imgesine uygun şekilde eklememesini, ejderhanın gecekonduları yıkmasını, barakaları sökmelerini, hinterlandındaki sanayiye başka bir yere taşınmasını beklemektedir. Tam bu noktada Romanların Nehir Konakları'nı gündelik hayatta nasıl anlamlandırdığını sormak, Cadde'nin *yok-yer'e* dönüşümünün nasıl gerçekleştiğini kavramak adına önemlidir.

Kentsel dönüşüm bu yerde iktidarın kendini dayattığı, sembolik şiddet uyguladığı alanlardan biri olmuştur. Bahsedilen süreçte iktidarın katılımcı yaklaşımı benimsemediği, yıkım kararı aldıktan sonra bölge sakinlerini bilgilendirmekle yetindiği sonrasında onları belirsizlikle baş başa bıraktığı görülmektedir. Bu tavır maddi sefaletin yanında Romanların kendilik algısı üzerinde de duygusal sembolik şiddet yaratmıştır. Kentsel dönüşüm süreci onların onurlarına, özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelen bir tehdide dönüşmüştür. Örneğin Safiye (65) belediyeden ekiplerin belli aralıklarla mahalleye gelip bölgenin yıkılacağı bilgisini verdiğini şu sözlerle anlatmaktadır: “İşler çok kötü kızım. Ne bileyim, iğne iplik oynatmak yasak diyorlar. Bir oy istemeye gelirlerdi buraya şimdi bir de burası yıkılacak diye anons geçmeye geliyorlar.”

Nehir Konakları'nın olduğu alana doğru bakarak sözlerine şöyle devam etmiştir: “Şurası başta bize yapılıyordu güya. Önce yapacağız sizin yerinizi sonra yıkacağız demişlerdi. Pislği görüyor musun kızım, çöpün içinde yaşıyoruz burada. Hastalık var, işsizlik çok. Kim satın alır ki burayı?”

Safiye'nin yan komşusu Fatma (46) ise kentsel dönüşüm ilanından beri bölgedeki ulaşım sorunun arttığına dikkat çekmiştir:

Artık buradan dolmuş geçmez oldu, dolmuşa binmek için bir kilometre yol yürüyoruz. Oradan biniyoruz dolmuşa. Yağmuru var, karı var. Kucağımızda çocuk hastaneye gidiyoruz. Dolmuşlar girmiyor, ötede bırakıyor. ‘Yasak abla’ diyor. Bir kere öyle oldu ağlaya ağlaya geldim eve kucağımda hasta çocuk, yağmur yağıyor. Eskiden cadde üzerinden geçen dolmuşlar gelmez oldu. Yani burası red bir yer oldu, ben sana öyle diyeyim ablacım.

Nuri (50) de aynı noktaya dikkat çekmektedir: “Eskiden de geçerdi bu mikserler, çimento taşırlardı. Ama biz direnirdik, onları başka yola gönderirdik. Burası bizim evimiz sizin kestirme yolunuz değil derdik. Şimdi bir iki

cılız ses çıkarsa çıkıyor. Çocuklar tozun toprağın içinde oynuyor.” Biriken çöpleri ise şöyle anlatmaktadır:

Belediye ekipleri gelip temizliyor burayı şimdi bak yalan yok ama ertesi gün yine çöp birikiyor neden? Burası kenarda kaldı ya iyice. Yukarıki mahallelerden çöpler buraya getirilip bırakılıyor. Adapazarı'nın çöpü burada. Belediye'nin buraya bir adam dikmesi lazım. Aa sen misin çöp atan, sana şu kadar para cezası. Bak bakalım atıyor mu yarın. Yani belediye çalışıyor gibi görünmek için geliyor. Kesin bir çözüm bulacak olan o, ben değilim ki.

Nuri'nin bu sözleri mahallenin geçmişte kasis örneğinde olduğu gibi bir karşı hamle yapamadığını, yere ilişkin aidiyetin yitirilişiyle eyleme kapasitesinin de düştüğünü, umutsuzluğun yükseldiğini göstermiştir. Kentsel dönüşüm ilanından sonra her an yıkılması beklenen bölgeye getirilen sosyal yardımların kesildiğini anlatan Fatma ise sokak lambalarına dikkat çekmektedir: “Gece oldu mu burası zifiri karanlık olur. Korkar insan girmeye. Biz çatılara floresan takıyoruz birbirimizi görelim diye. “Çingene mahallesine giremiyoruz karanlık” diyorlar ya taksınlar bakalım ampulü sokak lambasına, ışık olunca nasıl giriliyor.”

Bir başka görüşmecim ise evlerini onarıırken yaşadıkları zorlukları şöyle anlatmaktadır:

Nalbur'a gittim geçen gün abla. O bile bana diyor ki: demir alıp ne yapacaksın, çivi alıp ne yapacaksın? Zaten yıkılacak orası. E napalım çatımız akıyor. Elimiz boş mu dursun? Yıkılacak diye yardım da gelmiyor artık. Eskiden makarna kömür verilirdi şimdi o da yok. Yıkılmıyor lanet olası yer. Yıkılsa bizi nereye gönderecekler onu da bilmem.

Yanında oturan ve oyun oynamayı çok seven Arif'in (10) şu sözleri de anlamlıdır: “Çivi çakmak yasak, yıkılacak deniyor, yasak deniyor. Dedem evimize ikinci kat çıkacaktı, yaptırmadılar. İlerde futbol sahamız vardı (Nehir Konakları'nın olduğu araziye gösteriyor), orayı yıktılar sadece. Keşke orası değil de başka yerler yıkılsaydı...”

Hasan (41) ile yapılan görüşmede, şiddetli yağmur yağmakta, ıslanan sokak köpekleri çatılara sığınmaktadır. O gün Hasan köpeklere bir süre baktıktan sonra şöyle söylemiştir:

Hani bir köpeğe bakarsın abla, beslersin onu, sonra bir gün dersin “git haydi... Baktın, baktın, baktın; baktın, attın onu sokağa. O köpek napacak umursamazsın. Bacağından yara mı almış, ıslanmış mı görmezsin. İşte o köpekler gibi düşün bizi.

Öyle olduk artık. Bak şu çöplerin orda kimsesiz köpekler var, ben onlara benzeti-
yorum bizi. Farkımız kalmadı. Şu çizgiden burası sınır dışı oldu.

Görüşmecilerimin büyük çoğunluğu son bir sene içinde başlayan hava kirliliği sorunundan bahsetmiştir. Geceleri salınan tinere benzer bir koku ol-
duğunu, bu kokunun gece uyuyan insanı uykudan uyandırdığını, nefessiz
bıraktığını, feci bir baş ağrısı yaptığını bildirmişlerdir. Ahmet (35) bu kokuyu
şöyle anlatmıştır: “Bir gece uyuyorum, baş ağrısıyla uyandım. Baktım boğaz-
ım yanıyor. Ne oluyor dedim cama davrandım. Baktım ki koku dışardan
geliyormuş. Kaçacak yer bulamadım.” Görüşmecilerimin bahsettiği bu kesif
kokunun kaynağının yanı başlarındaki sanayi atıklarının ve mezbaha pislik-
lerinin geceleri Sakarya Nehri’ne dökülmesiyle yayıldığını öğrendim. Yılmaz
(45) da bir yaşındaki çocuğunun hastalandığını, çöplerin yaydığı mikrobun
üstüne bir de havadan pislik yayılmaya başladığını, artık mahallenin yaşa-
nacak bir tarafı kalmadığını söylemiştir: “Kanalizasyon altyapısı yok, yollar
çökmüş, bir yağmur yağsın yolda su birikir evin içine girer. Köpek bağlasan
durmaz burada görüyorsun ya abla ama naparsın hayat işte...”

Mahallenin en eskilerinden olan Faruk (71) da yaşadığı yerle bağ kura-
madığını şöyle belirtmiştir:

Eskiden çok güzeldi bu mahalle abla, herkes herkesi tanırdı. Şimdi lastik yakan-
lar geldi, bizim sağlığımızdan önemli mi? Sen kauçukları, telleri ayrıştırıcaksın
diye o lastikleri yakıyorsun alıyorsun 100 milyon para, bizim ciğerimiz zehirleni-
yor kokudan, o kaç para? Herkes hasta mahallede bir tane sağlam adam yok. Ya
kalp hastası ya astım. Temiz hava yok ki, nasıl olsun.

Faruk’un sözleri kentsel dönüşüm sürecinde mahalleye başka ilçelerden
gelen göçmenlerin uğraştığı enformel mesleklerde artış olduğunu örneğin
lastik ayıklama işinin herhangi bir denetlemeye tabii tutulmadığını göster-
mektedir. Karşıdaki konakları satın alacak kimselerin buraya gece gelip bir
de öyle bakmaları gerektiğini söyleyen Baki (35) “memur kesiminin” geceleri
salınan tinere benzer kokuya ve lastik dumanına hiçbir şekilde dayanamaya-
cağını belirtmiştir. Sonra da şöyle eklemiştir: “Zaten kimse yaşamak istemez
burda, çıkışta bizi görüyorlar ya basıp gidiyorlar hemen.”

Konakların dubleks, tripleks, kaloriferli yapılarının kendi yaşama tarzına
uygun olmadığını söyleyen görüşmeciler ödemeye güçleri olsa bile orada ya-
şamanın kendilerini zorlayacağını ifade etmişlerdir. Romanların sahip oldu-
ğu hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı, lastik ayrıştırıcılığı gibi meslekler dolayısı-
yla söz konusu villaların yaşam tarzlarına uygun olmadığını belirten Hamdi

(55) şu sözlerle devam etmiştir:

Doğalgaz biz yakamayız. Bu insanlar onu ödeyemez. Fındık sobasıyla ısınıyoruz bak biz burda. Fındık kabuklarını yakıyoruz. İki katlı daracık ev. Romanlar sokakta yaşar. Hem ben topladığım kâğıtları nereye koyacağım oraya çıkarsam? Sokağa döküyorum, ayıkliyorum evimin önünde. Düz giriş. Oraya çıkınca işim değişecek mi? Başka iş mi verecekler bize? Yok. E kâğıtları nereye dökeceğim, villamın ikinci katına mı?¹⁰

Canlı renklere boyanmış gecekonduların ve barakaların herhangi bir referans noktası olmadan rastgele kümeler şeklinde çatılmış olması, belirsiz yuvarlak hatları, düğümü andıran irrasyonel bir geometri oluşturmuştur. Lastiklerin ve toplanılan kâğıtların döküldüğü avlu boşlukları doldurmuştur. Bu durum Romanların ekonomik olarak güçsüz, sosyal olarak korunaksız olmalarını gösterdiği gibi bir arada yaşayışı, sosyal etkileşimi ve dinamizmi göstermektedir.

Görsel 4: Roman Mahallesi ve Karşısında Nehir Konakları

Nehir Konakları ise Ökültçi geometri esas alınarak belirli bir paralellik beliti içinde, ızgara plana oturtulmuştur. Sennett, iktidarın kendi hâkimiyetini kurması ve pekiştirmesi için ızgara planların son derece uygun olduğunu

•••

10 Lefebvre'nin (1991, 31) söylediği gibi her üretim tarzı kendi mekânını da üretmektedir. Üretim tarzı ile mekân arasındaki ilişkisellik tam da Hamdi'nin sözlerinden okunabilmektedir. Kayıt dışı sektör ancak esnek yapılu gecekondualarda üretilebilmektedir. Küpçüler'deki kent- sel dönüşüm süreci başka bir çalışmada üretim tarzı ve mekân arasındaki ilişki üzerinden ele alınabilir.

göstermiştir (2004, 56). Ona göre ızgara plan, dik açılarıyla insanların etkileşimini zayıflatır, monotonluğu sebebiyle görme ve değerlendirme yeteneklerine zarar verir. Böylelikle öznelere pasifize ederek, onlara boyun eğdirir. Tekdüzeliliğiyle insanların kente duyduğu merakı köreltir. Kişiliksiz ve nötr yapılar bu körelmiş merakı temsil etmektedir. Kare biçiminde tasarlanan Nehir Konakları içindeki yüz kırk dört konutun simetrik sıralanışı, yükseklikleri, dış cephelerindeki tekdüzelik ve girişindeki güvenlik şeridi bu anlamda araziye kullanıma açan resmi otoriteyi temsil etmektedir. Konaklar nötr kent dokusundadır; monotondur.

Yapılan görüşmelerde bu otoritenin en çok “Nehir Konakları’nın yanına bile yaklaşmama” halinde hissedildiği gözlemlenmiştir. Kapıdaki güvenlik görevlisinin iki yıldır boş duran parklara çocukları sokmadığını söyleyen Hande (42); “Halbuki ne yapacaklar, oraya insan gelince açılmayacak mı o kapılar. Bizim çocuklarımız bir kere girebilse gösterirler zararsız olduklarını aslında” demiştir. Sitenin güvenlik görevlisiyle yapılan görüşmede bu tavır keskinliği öne çıkmıştır. Bu sitenin “devlet malı” olduğunu söyleyen görüşmeci, kendilerine emanet olan yapıları gece gündüz koruduklarını, arka mahalleden gelenleri yanına bile yaklaştırmadıklarını söylemektedir. Buna rağmen konakların karşısında geceleri yakılan ateşe mâni olamadıklarını, bu ateşin konakların dış yüzeyini eskittiğini, yüzeye zarar verdiğini belirtmiştir. “Ne kadar kovalasam da gitmiyorlar, önünü alamıyorum. Her sabah evlerin camlarını açıyorum havalandırıyorum kokusu, isi gitsin diye. Ama yine de eskidiler dumandan, yapacak bir şey yok” demiştir. Karanlık çöktüğünde tam konakların karşısında yakılan ateşte ve onun zarar veren dumanında sınıf öfkesini görmek zor değildir.

Söz konusu arazide iktidar, kendini yalnızca nötrlük üzerinden pekiştirmemektedir. İktidar ilişkileri “yüksek” ve “alçak” karşıtlığı üzerinden maddeleşmektedir. Bu durumda bakışın kendisi hiyerarşiyi yeniden üretmektedir. Nehir Konakları’nı satın almaya gelen özne, gecekondan alanına konakların sahip olduğu kat yüksekliğinden bakmaktadır. Bu durum, bakan özne ile bakılan nesne arasında gözmerkezli bir hiyerarşiyi de doğurmaktadır. Bir süre bu durum Romanların görülmek istenmemesine yol açmıştır. Fatma (46) bazen şöyle bir mahalleye baktığını, yaşadığı yerden utandığını, dışarıdan biri burayı gördüğünde acıyacağını ve bunun çok doğal olduğunu söyleyerek “Üstünü örtsünler buranın, görmesinler istiyorum.” demiştir. Hasan ise yeniden üretilen gözmerkezli hiyerarşiyi şöyle anlatmaktadır: “Ordan gelip buraya bakıyorlar. Bizim akmış çatıları görüyorlar. Mahalle pis, bize verseler

orayı biz bile oturmak istemeyiz burayı görünce. Kaçmaya çalışıyoruz biz de burdan.”

Görsel 5: Nehir Konakları'nın Karşısında Yakılan Ateş

Son olarak mahalledeki geçicilik haline vurgu yapan saha notlarına yer vermek istiyorum. Kentsel dönüşüm kararından önce mahallede iki küçük bakkalın ve bir manavın olduğunu, fakat kararlar birlikte bakkalların iş yapmadığını ve bu nedenle kapandığını, manavın ise şimdiki mahalle kahvehanesine dönüştüğünü öğrendim. Ödeme gücü olanın sebze-meyve, balık ihtiyacını mahalleye gelen seyyar satıcılar aracılığıyla giderdiğini gördüm. Manavdan bozma kahvehanenin ise yıkımın pençesindeki bir mahallenin bekleme salonuna dönüştüğünü gözlemledim. *Yok-yer*'in en belirgin özelliği olan geçicilik halinin, toplumsal bağlamdan koparılmış bu uzam parçasını anlattığını bu notları alırken fark ettim.

Sonuç

Neoliberal politikaların önerdiği ekonomik yeniden yapılanma sürecinde kentsel mekân metalaşmıştır. Yeniden üretimin bir diğer adı olan kentsel dönüşüm projeleri, kentlerin büyümesi sonucu rant alanı içinde kalmış gecekondu mahallerinde başlamış, böylelikle sermayeye hızlı bir şekilde birikim alanları açmıştır. Bu alanların bir tanesi de Sakarya ilinin Erenler ilçesinde bulunan Küpçüler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Söz konusu mahalledeki Ahmet Yesevi Caddesi 1970'li yıllarda Romanlar tarafından enformel bir yaşam alanına dönüşmüştür. Gecekonduların çatıldığı alanda dışa kapalı bir şekilde yaşanan Romanlar, ağ türü ilişkileri sayesinde kendi korunaklı alanlarını ya-

ratmıştır.1999 yılındaki Marmara depremiyle bu dışa kapalı hali çatlamıştır. Gecekonduların hemen karşısına kurulan prefabrik Cap Anamur Köyü, sağladığı sosyal imkânlarla farklı etnisitelerdeki depremzedeleri bir araya getirmiş, toplumsal etkileşim olanağı yaratmıştır. Bu kapsayıcı kamusal alan deneyimi Romanlar tarafından altın değerinde günler olarak hatırlanmaktadır. Cadde, kentsel dönüşüm kararı öncesinde içinde değerli hatıraların biriktiği, gündelik yaşamın düzenlendiği, Romanların kendini ait hissettiği bir *yer* olarak görülmektedir. Öte yandan alınan kentsel dönüşüm kararı sakinlerin o yerle kurduğu ilişkiyi sekteye uğratacak şekilde gerçekleşmiş, bir yersizleşme-yurtsuzlaşma süreci başlamıştır.

Kentsel dönüşüm sürecinde iktidarın sergilediği tavır bölge halkını kaderine terk etme, yaşamsal ilkeleri göz önünde bulundurmama, toplumsal uzlaşmayı kuramama şeklinde olmuştur. Gecekondu alanlarında yükselen güvenli yerleşkeler araziye hermafrodit bir yapıya sürüklemiş, bu ayrışma beraberinde yabancılaşmayı da getirmiştir. Sitenin çitlerle çevrili ulaşılmaz yapısı sınıf farkını mekânsal anlamda somutlaştırmıştır. Başka bir deyişle Nehir Konakları'nın yükseldiği arazi, Romanların yaşadığı caddeyi bir *yok-yer*'e dönüştürmüştür. *Yer*'den *yok-yer*'e dönüşüm fark yaraları doğurmuştur. Topluluk güçlendirici ve katılımcı yaklaşım olmadan ortak faydanın ne olduğu iktidar tarafından belirlenmiştir Birçok sosyal hizmetlerin bölgeye ulaştırılmaması, sakinlerinin oraya dair duyduğu aidiyeti köreltmıştır. Augé'nin terimleriyle şimdiki zamanın akıp gittiği coğrafya olarak tanımlanan *yer*, uzamsal olarak anlamlı bağların kurulamadığı, geçici, sınır dışı bir *yok-yer*'e dönüşmüştür.

Mahallede içtiğim son çay demliydi. Akşam olmuş, soba körüklenmiş, yağmur hızlanmıştı. Fatma Abla oranın hep soğuk halini gördüğümü söyledikten sonra ekledi: "Baharda da gel, Sakarya kenarına ineriz." "Baharda halimiz ne olur biliyor musun da sen Fatma!" diye çıkışan yaşlı babasına gülümsedi. "Ne olacak baba, çalarız ordan bir Roman havası. Geçeriz senle karşılıklı, boşver şimdi sen bunları." dedi. Yüzünün harelendiğini gördüm. Dışarıda ateş yakıldı.

Kaynakça

- Adaman, Fikret ve Keyder Çağlar. 2006. "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma." Erişim Tarihi 20 Ocak 2021. https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf
- Agafonoff, Nick. 2006. "Adapting ethnographic research methods to ad hoc commercial market research." *Qualitative Market Research: An International Journal* 9(2). 115-125. <https://doi.org/10.1108/13522750610658766>
- Augé, Marc. 1992. *Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité*. France: Seuil.
- Augé, Marc. 1997. *Yer-olmayanlar Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*. Çeviren Turhan Ilgaz. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Augé, Marc. 2016. *Yok-yerler Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*. Çevirenler Ergün Akça ve Arbil Ötkünç. İstanbul: Daimon Yayınları.
- Ayık, Uğurcan. 2015. "Dönüşümün Eşiğinde Bir Roman Mahallesi: Kuştepe'de Kentsel Dönüşüm." *Journal of Turkish Studies* 10 (14). 1-16. doi:10.7827/TurkishStudies.9015.
- Bali, Rıfat. 2002. *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, Korkut. 2000. "Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?" *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı* içinde, derleyen Ahmet Tonak, 21-32. Ankara: İmge Kitabevi.
- Castells, Manuel. 1983. *The City and The Grassroots, A Cross-Cultural Theory Of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold Publishing.
- Castells, Manuel. 1977. *The Urban Question: A Marxist Approach*. Cambridge: MIT Press.
- Davis, Mike. 2004. "Planet of Slums". *New Left Review*. 26 Mart 2004. <https://newleftreview.org/issues/ii26/articles/mike-davis-planet-of-slums>
- Erdoğan, Necmi. 2007. "Ağır Çekim Yoksulluk." *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde, editör Necmi Erdoğan, 307-313. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erenler Belediyesi. 2021. "Erenler Belediyesi 2. Etap Konut Satışları." Erişim Tarihi 17 Eylül 2021. <https://www.erenler.bel.tr/kentsel-donusum/bilgilendirme>
- Firestone, William A. 1987. "Meaning in Method: The Rhetoric of Quantitative and Qualitative Research." *Educational Researcher* 16(7) 16. <https://doi.org/10.3102/0013189X016007016>
- Harvey, David. 1985. *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Harvey, David. 2003. *Sosyal Adalet ve Şehir*. Çeviren Mehmet Morali. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih M. 2009. *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulluğu: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Keleş, Ruşen. 2000. *Kentleşme Politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçyiğit, Rifat Gökhan. 2018. "Mark Augé' de Yok-Yer (Non-Lieu) Kavramı Üzerine Bir Epistemik Çözümleme." *Megaron* 13(4). 536-544. doi:10.5505/megaron.2018.27880
- Kurtuluş, Hatice. 2005. *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre Henri. 1967. *Şehir Hakkı*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. London: Blackwell Publishing.
- Lefebvre Henri. 2002. *Gündelik Hayatın Eleştirisi*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lotman, Juri M. 1990. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Translated by Ann Shukman. Bloomington: Indiana University Press.
- Merziger, Patrick. 2016. "The 'radical humanism' of 'Cap Anamur' / 'German Emergency Doctors' in the 1980s: a turning point for the idea, practice and policy of humanitarian aid." *European Review of History: Revue Européenne d'histoire*. 23(1):171-192. <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1117423>
- Moon, Katie. Brewer Tom D. Januchowski-Hartley, Stephaine R. Adams Vanessa M. Blackman. Deborah A. 2016. "A guideline to improve qualitative social science publishing in ecology and conservation journals." *Ecology and Society* 21(3) 17. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-08663-210317>
- Mumford, Levis. 2007. *Tarih Boyunca Kent*. Çevirenler Tamer Tosun ve Gürol Koca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nash, Dennison ve Ronald Winthrop. 1972. "The Emergence of Self-Consciousness in Ethnography." *Current Anthropology*. 13:527-42.
- Neuman, W. Lawrence. 2000. *Social Research Methods: Qualitative And Quantitative Approaches*. Boston: Pearson Education.
- Sennett, Richard. 2013. *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*. Çevirenler Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard. 2004. *Respect in a World of Inequality*. New York: W. W. Norton & Company.
- Sieverts, Thomas. 2003. *Cities without Cities. An Interpretation of the Zwischenstadt*. London: Routledge Press.
- Smith, David D. 2000. *Third World Cities*. London: Routledge Press.
- Urry, John. 1999. *Mekânları Tüketmek*. Çeviren Rahmi Ögdül. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Vidich, Arthur. J. ve Lyman Standford M. 1994. *Qualitative methods: Their history insociology and anthropology. Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.
- Yırtıcı, Hakkı. 2005. *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.